

גליון 50

שבטי ישראל

שבט תשפ"ה

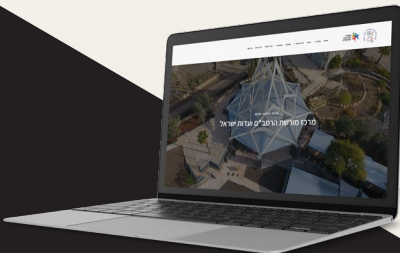
הפינה לצעירים

דמויות מופת
בעדות ישראל
הכמים וסופרים
בני המאה ה-י"ח

הלכות לט"ו
בשבט

בואו היכנסו לאתר מורשת הרמב"ם המתחדש!

באתר תוכלו
לעקוב אחרי
ארועים מגוונים,
הרצאות, וکنסים.
בנוסף תוכלו
למצוא עלוני פרשת
שבוע לילדים
ומבוגרים!
מחכים לכם!

בפתח הדברים

קוראים יקרים,
אנו שמחים להגיש בפניכם גיליון נוסף של עלון
שבטי ישראל מבית מרכז מורשת הרמב"ם ועדות
ישראל. גיליון מבית היוצר של המרכז המתחדש
בעיר הקודש טבריה העוסק בימים אלו בהרחבת
הפעילות ובמחקר אודות עדות ישראל השונות.

גיליונות עלון שבטי ישראל יעסקו בעזרת ה'
בהיבטים שונים של תרבות, היסטוריה, הלכה
ומחקר בעדות ישראל השונות.

חודש שבט
שקדיה שפורחת
מפיצה תקווה
ואור
וחיים.

חודש שבט
סימני חיים
אחרי ערפל
אחרי רוחות שנשבו.

רוחות שכמעט ונשבנו בקסמם.
שהסתירו מאיתנו את אור השמש.

שבט
שיהיה בו טוב
ויבשר גאולה

מנהל תוכן: עותניאל מנצור
עריכה: אביטל לוי
עיצוב: רבקי שאולזון

מתוך ספר המצוות

שאוּלי גרינפלד

אהבה ושנאה

אהבת הרע

מצוות עשה ר"ו - הציווי שנצטוונו לאהוב זה את זה כמו שאנו אוהבים את עצמינו: שתהיה אהבתי וחמלתי לבן דתי כאהבתי וחמלתי לעצמי בממונו וגופו וכל מה שיש לו ומה שהוא חפץ. וכל מה שארצה לעצמי, ארצה לו כמוהו. וכל מה שלא ארצה או לידדי, לא ארצה בשבילו כמוהו. והוא אָמרו יתעלה: 'ואהבת לרעך כמוך'.

הרמב"ן בפירושו לתורה ביאר, שאי אפשר לפרש שצריך לאהוב את החבר כמוך ממש, שהרי ההלכה היא שחייך קודמים לחיי חברך. אלא כוונת הפסוק היא שמה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, ומה שלא ארצה לעצמי לא ארצה לו.

אהבת הגר

התורה כבר צוותה לאהוב כל יהודי במצוות 'ואהבת לרעך כמוך', אם כן מה מוסיפה המצווה לאהוב את הגר?

מצוות עשה ר"ז - הציווי שנצטוונו לאהוב את הגרים, והוא אָמרו יתעלה: 'ואהבתם את הגר'.

ואף על פי שהוא נכלל בעניין זה במה שכולל כל ישראל בְּאָמרו 'ואהבת לרעך כמוך', לפי שהגר הזה הוא גר צדק [גוי שנהיה יהודי, בשונה מ'גר תושב' שנשאר גוי] - אבל מפני שנכנס לדת הוסיף לו ה' אהבה, ויחד לו מצווה נוספת, כמו שעשה

באזהרה על אונאתו [האיסור לצער את הגר], שאמר: 'ולא תזנו איש את עמיתו'. ואמר אחר כך: 'וגר לא תזנה'. ונתבאר בגמרא שחייבים על אונאת הגר משום 'ולא תזנו איש את עמיתו' ומשום 'וגר לא תזנה'. כך גם נתחייבנו לְאָהבו משום 'ואהבת לרעך כמוך' ומשום 'ואהבתם את הגר'. וזה פשוט ואין בו נסתר. ואיני יודע אחד ממי שמנה את המצוות שזה נעלם ממנו.

המצווה לאהוב את הגר, לא מוסיפה פרטים או הלכות חדשות, אלא מגדילה יותר את החיוב לאהוב את הגר. וכך נהגה התורה באיסור אונאת הגר - יש איסור להונות כל יהודי, ונוסף עליו איסור מיוחד שלא להונות את הגר.

וברוב המדרשות בָּארוּ שה' צָונו על הגר כמו שְׁצָונו על עצמו יתעלה, והוא אָמרו: 'ואהבת את ה' א-לקיך', ואמר 'ואהבתם את הגר'.

איסור שנאה

מצוות לא תעשה ש"ב - האזהרה שהוזהרנו מלשנוא זה את זה, והוא אָמרו: 'לא תשנא את אחיך בלבבך'. ולשון ספרא [מדרש הלכה לחומש ויקרא]: 'לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב, אבל אם גילה לו את השנאה, וידע זה שהוא שונאו - אינו עובר על לאו זה. אבל עובר הוא על 'לא תקם ולא תטר'. ועובר גם על עשה והוא אָמרו: 'ואהבת לרעך כמוך'. אבל

שחטא לנו החוטא ונזכרנו לו, והוא אָמרו יתעלה: 'לא תקם ולא תטור'. ולשון ספרא [מדרש הלכה לחומש ויקרא]: 'עד היכן כוחה של נטירה? אמר לו השאילנו מגלך, ולא השאילו. למחר אמר לו: השאילני קרדומך, אמר לו: הילך [הא לך]. כלומר: אני מסכים להשאיל לך], איני כמותך שלא השאלתני מגלך - לכך נאמר 'לא תטור'.

דעה חולקת: הסמ"ג [ספר מצוות גדול. חיבר רבינו יעקב בן משה מהעיר קוצי] כתב, שרק על ענייני ממון יש איסור נטירה, כמו בדוגמא של מגל וקרדום, ולא על פגיעה בגוף או בנפש.

מצוות תוכחה

מצוות עשה ר"ה - הציווי שנצטוונו לַמְּחֹת בעושה עֲבָרָה או במי שרוצה לעשותה, ולהזהירו על כך בדברים ולהוכיחו. ואל יאמר אדם: 'אני לא אחטא, ואם יחטא זולתי - זה ענייני עם ה' - זה נגד התורה, אלא אנו מְצִוִים שלא לעבור ולא נניח לזולתנו מאומתנו לעבור. ומי שרוצה לעבור - חובה על כל אדם להוכיחו וּלְמַנְעוֹ, ואף על פי שלא התקיימה עליו עדות המחייבת לקבל עונש [כלומר: מצוות התוכחה איננה קשורה לחובתו של בית הדין להעניש את החוטאים, ולכן יש לכל אדם להוכיח את החוטא, גם במקרים בהם בית הדין לא יענישו אותו על חטאו]. והוא אָמרו יתעלה: 'הֹכֵחַ תּוֹכֵחַ אֶת עַמִּיתְךָ'.

גם נכלל במצווה זו שנתרעם זה על זה, אם הרעונו זה לזה, וְאֵל נִיטוּר

שנאת הלב עוון חמור מן הכל.

דעה חולקת: שיטת הרמב"ן בפירושו לתורה היא שעובר על 'לא תשנא' גם אם מודיע לחבירו שהוא שונא.

נקימה ונטירה

איסור נקימה

מצוות לא תעשה ש"ד - האזהרה שהוזהרנו מלנקום זה מזה, והוא: כגון שעשה הוא מקודם איזה מעשה, ואז לא נחדל מלבקשו עד שנגמלהו כפעלו הרע, או נצערנו כמו שציער אותנו. הזהיר ה' מכך ואמר: 'לא תקם'. ולשון ספרא [מדרש הלכה לחומש ויקרא]: 'עד היכן כוחה של נקימה? אמר לו: השאילני מגלך, ולא השאילו. למחר אמר לו: השאילנו קרדומך, אמר לו: איני משאילך כדרך שלא השאלתני מגלך - לכך נאמר 'לא תקם'. ועל המשל הזה הִקְש [דוגמא] בכל העניינים.

דעה חולקת: הסמ"ג [ספר מצוות גדול. חיבר רבינו יעקב בן משה מהעיר קוצי] כתב, שרק על ענייני ממון יש איסור נקימה, כמו בדוגמא של מגל וקרדום, ולא על פגיעה בגוף או בנפש.

איסור נטירה

מצוות לא תעשה ש"ה - האזהרה שהוזהרנו מלנטור ואף על פי שלא ננקום, והוא שנשמור את החטא

מצוות לא תעשה ש"ג - האזהרה שהוזהרנו שלא לבייש זה את זה, ועוון זה הוא שקוראים אותו: מלבין פני חבירו ברבים. והאזהרה שבאה בזה הוא אָמְרוּ: 'הוֹכַח תּוֹכִיחַ את עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא'. ובספרא [מדרש הלכה לחומש ויקרא] אמרו: 'מניין אם הוכחתו אפילו ארבע וחמש פעמים, חזור והוכח? תלמוד לומר: 'הוֹכַח תּוֹכִיחַ'. יכול אף אתה מוכיחו ופניו משתנות? תלמוד לומר: 'וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא'.

במצווה הקודמת, מצוות התוכחה, לימוד אותנו הרמב"ם בפירוש השני, שתוכחה הכוונה לגלות למי שפגע בי, שאני מרגיש פגוע ממנו, בכדי שהוא יידע לפייס אותי, ובכך לא אנצל מלעבור אל איסור נטירה. בדבריו הבאים מלמד אותנו הרמב"ם שהפירוש השני הוא פשט הפסוק.

אבל פשט הכתוב הרי הוא מזהיר שלא תחשוב לו עוון בְּלִבְךָ, ושלא תזכרהו.

על פי הפשט, 'ולא תשא עליו חטא' פירושו: ולא תמשיך לשאת בליבך את זכרון מה שחברך חטא כלפיך כאשר פגע בך. וזאת כיון שאמרת לחברך שאתה פגוע בגללו [כלומר: הוכחת אותו], ולכן הוא פייס אותך והסיר את הכעס מליבך.

לפי הפירוש הראשון, שהתוכחה היא כלפי אדם שעובר עברה, 'ולא תשא עליו חטא' פירושו שיש להיזהר שהתוכחה לא תביא את המוכח לידי הלבנת פנים, כיון שאם המוכח יגיע לידי הלבנת פנים, יהיה חטא למוכיח [כלומר: המוכיח יישא חטא - יעשה עבירה - בגלל המוכח].

לו או נשמור לו חטא, אלא נצטוינו להתרעם עליו בדברים, כדי שלא יישאר בלב כלום.

הרמב"ם מלמד אותנו שני פירושים למצוות התוכחה:

א. יש לנו חובה להוכיח אדם שעבר עבירה או שרוצה לעבור עבירה.

ב. אם אדם פגע באנו, אסור לנו לשמור את הכעס בלב ולנטור לו טינה, אלא עלינו להגיד לו שאנחנו פגועים ממנו. כאשר השני יידע מה אנחנו מרגישים כלפיו, יש תקווה שהוא יפייס אותנו, וכך לא תישאר לנו טינה בלב כלפיו.

בדבריו הבאים חוזר הרמב"ם לפירוש הראשון של מצוות תוכחה.

ולשון ספרא [מדרש הלכה לחומש ויקרא]: 'מניין אם הוכחתו אפילו ארבעה וחמישה פעמים, חזור והוכח? תלמוד לומר: 'הוֹכַח תּוֹכִיחַ'. יכול אף אתה מוכיחו ופניו משתנות [כלומר: שהתוכחה גורמת לו להלבנת פנים]? תלמוד לומר: 'ולא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא' [ולא יהיה לך חטא בגללו]. כלומר: אל תגרום לעצמך לחטוא בהלבנת בנים, בגלל שאתה מוכיח את האחר].'

וכבר ביארו חכמים שמצווה זו חובה על כל אדם, אפילו מן הקטן לגדול הרי הוא חייב להוכיח [כלומר: עלינו להוכיח גם אנשים שחשובים מאיתנו], ואפילו קוֹלֵל וְזוֹלֵל [המוכיח על ידי החוטא] אֵל יִרְפוּ יָדָיו וְאֵל יִסְתַּלַּק מִלְּהוֹכִיחַ עַד אֲשֶׁר יוֹפֶה, כמו שביארו מעתיקי השמועה [חכמי הגמרא] ואמרו: עַד הַפְּאָה. ויש למצווה זו תנאים והלכות, ונתבאר במקומות מפוזרים בתלמוד.

איסור הלבנת פנים

צדקה לתת צדקה

ורווחה לעניים מאחינו אחרי שנדע דַחַק מצבם ושיש לנו יכולת לתמוך בהם, והוא אָמרו יתעלה: 'לא תִאֲמָץ את לְבַבְךָ ולא תִקְפֹּץ את יָדְךָ מֵאֲחִיךָ האביון'. וזו אזהרה מלהתנהג במידת הקמצנות והצִיקנות [צרות עין] עד שנמנע מלתת לראוי לו.

מצוות לא תעשה זו, דומה לאיסור להתעלם מאבדה [מצוות לא תעשה רס"ט], כיוון שבשני מצוות לא תעשה אלו הדרישה מאיתנו אינו שנשב ולא נעשה, אלא להיפך: שנקום ונעשה: נחזיר אבדה וניתן צדקה.

ההלכה בשולחן ערוך:

מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד, וכמה פעמים נצטוונו בה במצוות עשה. ויש לא תעשה במעלים עינינו ממנו, שנאמר: 'לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך'. וכל המעלים עינינו ממנה נקרא בליעל, וכאילו עובד עבודת כוכבים. ומאד יש לזהר בה, כי אפשר שיבא לידי שפיכות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד.

מצוות עשה קצ"ה - הציווי שנצטוונו ליתן צדקה ולתמוך במסכנים ולהרחיב להם. וכבר בא הציווי על מצווה זו בביטויים שונים, אמר: 'פֶתַח תִּפְתַּח את יָדְךָ', ואמר: 'וְהִחַזַקְתָּ בוֹ, גַר וְתוֹשֵׁב וְחֵי עִמָּךְ', ואמר: 'וְחֵי אֲחִיךָ עִמָּךְ'. הכוונה בכל הפסוקים האלה היא אחת, והיא: שִׁנְכַלְכַל עֵינֵינוּ ונתמכנו די מחסורו. וכבר נתבאר דיני מצווה זו במקומות שונים, רובם ב[מסכת] כתובות ו[במסכת] בבא בתרא. ובא בְקִפְלָה, שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב במצווה זו, כלומר: הצדקה למי שנמוך ממנו או למי שכמוהו - אפילו בדבר מועט דעה חולקת: הרמב"ן כתב, שהפסוק 'גר ותושב וְחֵי עִמָּךְ' אינו שייך למצוות צדקה, אלא זו מצווה נפרדת שמחייבת אותנו להגיש עזרה ליהודי או לגר תושב שנמצא בסכנה או שהוא חולה.

איסור אימוץ הלב

מצוות לא תעשה רל"ב - האזהרה שהוזהרנו מלהימנע מלתת צדקה

שאם מישהו הלווה לחבירו כסף, אסור לו להיות כנושה ואסור לו לתת עליו נֶשֶׁך.

כדי להשיב על קושיא זו, מביא הרמב"ם את לשון המכילתא:

ולשון המכילתא [מדרש הלכה לחומש שמות]: 'כל אם ואם שבתורה שבתורה רשות, חוץ משלושה, האחד: 'אם כסף תלוה את עמי'.

חכמינו זכרונם לברכה, למדו אותנו שבתורה כתוב רק 'אם כסף תלוה', כוונת התורה שיש עלינו מצווה להלוות. והראיה לכך היא מפסוק אחר:

אמרו: 'אם כסף תלוה' - חובה. אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות? תלמוד לומר: 'העבט תעביטנו [להעביט פירושו להלוות] די מחסר ו' - חובה ולא רשות'.

הפסוק 'העבט תעביטנו' מלמד אותנו שיש מצווה להלוות, שהרי לא נאמר בו 'אם', ומכאן אנו לומדים שגם בפסוק 'אם כסף תלוה את עמי' מדובר על מצווה להלוות.

הלחם משנה הקשה, שאם הפסוק 'העבט תעביטנו', כבר מלמד אותנו שיש מצווה להלוות, יכול היה הרמב"ם להביא רק את הפסוק 'העבט תעביטנו' כדי להביא ראיה למצווה, ולא להביא בכלל את הפסוק 'אם כסף תלוה'!

עונה הכסף משנה: הפסוק 'אם כסף תלוה', כפי שלימד אותנו הרמב"ם, אינו עוסק

באדם עני, אלא באדם שמצבו הכלכלי הורע, ואילו הפסוק 'העבט תעביטנו', מדבר באדם שהוא כבר עני. ולכן הביא הרמב"ם את הפסוק 'אם כסף תלוה', כדי שנלמד שיש מצווה להלוות למי שצריך, גם אם אינו עני.

וכבר נתבארו גם דיני מצווה זו בכמה מקומות ב[מסכת] כתובות ו[במסכת] בבא בתרא.

מצוות הקשורות להלוואות מצוות הקשורות לנתינת הלוואות המצווה להלוות

מהי הדרך שעלינו להעדיף כאשר אנו באים לתמוך באדם שמצבו הכלכלי הורע - האם ניתן לו צדקה, שתישאר שלו והוא לו יצטרך להחזיר, או שכדאי שניתן לו הלוואה, שהוא צריך להחזיר?

מצוות עשה קצ"ז - הציווי שנצטוונו להלוות לעני, כדי להרחיב לו [כלומר שיוכל לקנות את צרכיו ברחבות, מבלי להיות מחויב להצטמצם] ולהקל על ענייניו.

ומצווה זו יותר גדולה וחמורה ממצוות צדקה. כי מי שנצרך ומגלה פניו [מבייש את עצמו בכך שאנשים ידעו שהוא נזקק] לבקש מבני אדם אין מצוקתו וצערו בדבר זה כמו זה שעדיין לא גילה פניו, והוא זקוק לעזרה כדי שלא יתגלה מצבו ולא יהא נֶצְרָךְ.

הרמב"ם מסביר, שכאשר האדם שמבקש מאיתנו הלוואה עדיין אינו מוכר כאדם עני, עדיף לתת לו הלוואה ולא צדקה. כיון שקבלת צדקה גורמת בושה גדולה לאדם שלא הורגל בכך, לאילו קבלת הלוואה אינה גורמת בושה, כיון שהלווה יודע שהוא יחזיר את הכסף.

הציווי במצווה זו הוא אָמְרוּ יתעלה: 'אם כסף תלוה את עמי את העני עמך'.

הרמב"ם לימד אותנו, שיש מצווה להלוות, ועל כך יש להקשות: בתורה לא כתוב שיש מצווה להלוות. בפסוק שבו התורה מדברת על כך שאנו מלווים לאחרים נאמר כך: 'אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו פְּנֵשָׁה, לא תְּשִׁימוֹן עליו נֶשֶׁךְ'. הרי שהתורה לא אמרה שמווה להלוות, אלא

פינת ההלכה

ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות

אתר מכון התורה והארץ

ובמעשר שני - יש לחללו. פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט, נחשבים של השנה השלישית, ואין להפריש מפירות השנה השלישית על פירות השנה הרביעית.

מנהגי ט"ו בשבט

ג. אין מתענים, ואין נופלים אפיים, ואין אומרים תחנון בט"ו בשבט; ואם חל בשבת, אין אומרים 'אב הרחמים' ו'צדקתך צדק'.

ד. יש הנוהגים לאכול בט"ו בשבט משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, יש האוכלים שנים עשר מיני פירות, ויש האוכלים שלושים מינים. שלושים המינים נחלקים כך: עשרה פירות שגם הפרי וגם הקליפה נאכלים בהם (כגון: ענבים, תאנים ותפוחים), עשרה פירות שקליפתם נאכלת וגרעינם נזרק (כגון: זיתים וחרובים) ועשרה פירות שתוכם נאכל וקליפתם נזרקה (כגון: שקדים ואגוזים).

ה. יש הנוהגים לאכול אתרוג בט"ו בשבט ובייחוד אתרוג

'ארבעה ראשי שנים הם... באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמשה עשר בו' (משנה ראש השנה פ"א מ"א).

א. משמעות ט"ו בשבט לעניין שנות ערלה: פירות שיחנטו מט"ו בשבט ואילך - אם כבר עברו עליהם שלוש שנות ערלה, יהיו בחזקת 'נטע רבעי' ומותרים באכילה לאחר חילולם, ואם כבר עברו עליהם ארבע שנים מן הנטיעה, יתחייבו בכל דיני הפרשת תרומות ומעשרות.

ב. משמעות ט"ו בשבט לעניין תרומות ומעשרות: ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות לעניין תרומות ומעשרות (לא בכל שנה משנות השמיטה מפרישים אותו מעשר: בשנים א, ב, ד, ה לשמיטה - מעשר שני, ובשנים ג, ו לשמיטה - מעשר עני). כל פרי שחנטו לאחר ט"ו בשבט התשע"ב, ייחשב לפרי של השנה הרביעית של המעשרות ויתחייב בתרומה גדולה - לכוהן, במעשר ראשון - ללוי, בתרומת מעשר - לכוהן

לתאנה ולרימון מכיוון שהזית והתמר נכתבו מיד לאחר המילה 'ארץ' השנייה, ואילו הגפן, התאנה והרימון מופיעים בריחוק של שתי מילים לפחות מהמילה 'ארץ' הראשונה.

יג. חיטה ושעורה שעובדו לתבשיל או פת, קודמים לזית ולתמר. אבל האוכל חיטה או שעורה יבשים או בתור משקה (שברכתם 'אדמה' או 'שהכול') - פירות שבעת המינים קודמים להם.

יד. פירות העץ קודמים לפירות האדמה, ויש אומרים שאם פרי האדמה חביב עליו מאוד, יש לברך עליו לפני פרי העץ.

טו. האוכל פירות ארץ ישראל משבעת המינים, צריך להזכיר בברכה את שבחה של ארץ ישראל, וחותרם 'על פירותיה' אם הפירות מארץ ישראל (רוב הזיתים, הרימונים והתמרים הם מגידולי הארץ; הצימוקים - חלקם מארץ ישראל וחלקם מחוץ לארץ).

טז. בפירות חו"ל חותרם 'על הפירות'. בכל מקום שיש לו ספק אם הפירות מארץ ישראל או מחו"ל, יסיים 'על הפירות' יז. אם אכל פירות שבעת המינים מהארץ ומחו"ל, יחתום 'על הפירות'.

יח. ברכת 'מעין שלוש' פוטרת גם את פירות העץ שאינם משבעת המינים.

שבירכו עליו בסוכות.

ו. נוהגים לאכול מפירות ארץ ישראל וללמוד בזמן האכילה את ההלכות השייכות למצוות התלויות בארץ; וכשאינן בנמצא מפירות ארץ ישראל, נהגו לאכול מפירות חוץ לארץ.

ז. יש להקפיד בכל השנה וקל וחומר בט"ו בשבט שהפירות הנאכלים הם בלי חשש ערלה, מעושרים כדין ונקיים מתולעים.

ח. יש שנהגו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג נאה לשנה הבאה.

סדר אכילת הפירות וברכתם

ט. מקדימים לאכול מאכל שברכתו 'המוציא', לאחר מכן מאכל שברכתו 'מזונות' ולאחר מכן יין.

י. נוהגים ששבעת המינים קודמים לכל פירות העץ האחרים. לעומת זאת, הרמב"ם סובר שיש להקדים את הפירות שחביבים עליו כעת, ויש הנוהגים כדעתו.

יא. כל הקודם בפסוק 'ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש (תמרים)' (דברים ח, ח) קודם לברכה, ועל כן הגפן קודמת לתאנה, התאנה - לרימון, והזית - לתמר.

יב. כל הקרוב למילה 'ארץ' בפסוק, חשיבותו גדולה יותר; הזית והתמר קודמים לגפן,

יחד שבטי ישראל

סיפורי עליה אותנטיים

לאה התבוננה בסיר הנחושת העתיק שהביאה סבתא שושנה מגורג'יה. בכל יום שישי היו מתאספים סביב השולחן בדירה הקטנה בלוד, וסבתא הייתה מכינה את החצ'פורי המסורתי - לחם ממולא גבינה שריחו ממלא את הבית כולו.

"בגורג'יה", סיפרה סבתא, "היינו אופים את החצ'פורי בתנור אבן גדול." עכשיו, בדירת השיכון הקטנה, היא השתמשה בתנור חשמלי פשוט. אבל הטעם נשאר אותו טעם, והריח - אותו ריח של בית.

בת עשר הייתה לאה כשעלתה עם משפחתה לישראל. היא זכרה את ההתרגשות כשראתה לראשונה את הים בחיפה, את המדים הכחולים של הסוכנות היהודית, ואת החיוך החם של השכנה התימנייה שהביאה להם ג'חון בבוקר הראשון.

בבית הספר, לאה למדה במהירות את השפה העברית. בהפסקות, הילדים היו מחליפים אוכל - היא הביאה חצ'פורי, וקיבלה בתמורה פיתות עם זעתר מרים, וקוסקוס מדינה. "ככה", אמרה המורה שלה, "נבנית ארץ ישראל - טיפה טיפה, טעם ועוד טעם."

בערבי שבת, כשקולות התפילה עלו מבית הכנסת השכונתי, לאה הייתה מקשיבה לסבתא שושנה מספרת על החלום הישן - החלום על ארץ ישראל. "כל השנים", אמרה, "שמרנו על הגחלת. עכשיו אנחנו כאן, והגחלת הפכה לאש גדולה."

דמויות מופת בעדות ישראל

מאת: דוד חוברי

חכמים וסופרים בני המאה ה-18

(הכתיבה במדור זה בגיליונות הקודמים ובהמשך נלקחים מספרו של דר' גברא כשם הכותר).

ר' אברהם בן סעדיה אלד'הארי- ר' אברהם העתיק ככל הנראה סידור גדול ומורחב שרק חלקים ממנו נותרו

בידנו. אלה כוללים את מגילת בני חשמונאי, תשעה באב, ימים נוראים, הושענות לסוכות ופיטי שמחת תורה. לא נותרו בידנו תפילות שבת, חול ושאר מועדים. אין תיארוך לסידור אך על פי הנוסחים שבתוכו משער דר' גברא שנכתב בתחילת המאה ה-19 ואולי בסוף המאה ה-18. יש בסידור שילובים והשפעות מנוסח ספרד.

ר' יוסף בן ר' אברהם יצחק- ר' יוסף העתיק ספר הפטריות לכל השנה עם תרגום עוזיאל ופירוש אישי

להפטרות. הוא סיים לכתוב את חיבורו זה בשנת 1741. חיבור זה נכתב

משה אלשיך ועוד אחרים כולל בן משפחתו.

ר' יעקב בן אברהם צנעאני- ר' יעקב העתיק את תיקון ליל שבועות, הושענות לסוכות והגדה של פסח בשנת 1794. כתב יד זה נכתב לכבודו של מנצור בן עואץ' גראמה המזמין והמשלם. הנוסחים המשולבים בחיבור מושפעים מנוסחים שונים ואינם תימנים מובהקים ביסודם. יתכן מאוד שההגדה אינה כתב ידו של המחבר עצמו אלא נתוספה מאוחר יותר ע"י כותב אחר לחיבור המאוגד.

אכן בקולופון המסכם ע"י הסופר לא מוזכרת ההגדה של פסח.

הנהגות ואורחות חיים בעדות ישראל השונות

עדת תימן: מאת דוד חוברי

כל הפרקים העוסקים בנושא הנ"ל לאורך כל הגליונות
לקוחים מספרו של הרב י.קאפח "הליכות תימן"

הפעילות הכלכלית בתימן

במשך שנים רבות לאורך ההיסטוריה של תימן הפעילות הכלכלית הייתה יציבה וקפאה על שמריה. כל שינוי ולו הקל ביותר נבע ממציאות היסטורית חזקה ביותר שכפתה על המקומיים לנקוט בשינוי שנתפס בעיניהם כקשה לביצוע, מחמת שלא אהבו שינויים ולפיכך לקח זמן לא מועט עד שנקלט השינוי בחיי הכלכלה המקומית. בכלל התימני המצוי אהב שחיייו יתנהלו בשגרה איטית ולא מלחיצה על פי כללים קבועים וסדורים מימים ימימה. לכן במשך שנים רבות הכתיבו השלטונות שיטות כלכליות מאוד בסיסיות שמבטיחות להם את האחיזה העיקרית בכלכלה המקומית כל זאת עפ"י תפיסתם והבנתם. פועל יוצא של שיטה זו היה שהם החזיקו בבעלותם את הקרקעות והיבולים כולל עבודת האדמה והחקלאות. רוב המלאכות האחרות ובמיוחד אלו שהצריכו מקצועיות ומומחיות חשיבתית ומיומנות יצירתית, כל אלו הוחזקו בידי היהודים. אך כדי ליצור תלות הדדית בין הגויים ליהודים, התנו הערבים את התשלומים על השירותים היהודיים הנובעים ממלאכותיהם בתשלום לא כספי אלא שווה ערך כספי על בסיס היבולים החקלאיים שיבואו בעתיד משדותיהם. יתרה מזאת השלטונות גם גבו את המיסים מהמוסלמים בעלי האדמה באומדן עתידי מיבוליהם לא בכסף ממש אלא בסחורה חקלאית. האומדן היה נעשה ע"י ממונים מטעם השלטון שבד"כ אמדו את יבול העתידי יותר ממה שהיה צפוי כך שתמיד נשאר חוב מצד בעל הקרקע למדינה שלא נפרע עד שבשלב מסוים החוב תפח והאדמה נלקחה ממנו בתמורה לטובת המדינה.

למעשה החקלאי הערבי לווה כל השנה על חשבון יבול השנה שאחריה והיבול שנאסף הוצא על פירעון חובות. בתוך כך היהודי סיפק שירותים לחקלאי הערבי באמצעות מלאכות שונות בהם התמחה כגון חייטות, סנדלרות, נפחות, נגרות, צורפות, קדרות, פחחות, רפדות. ועוד ועוד. היהודי קבל את שכרו בתום עונת הקציר בתבואה קצובה מראש ואו

משאר גידולי הקרקע כל דבר בעונתו. יש והיו מסכמים עסקה כלכלית על בסיס קבלני לשנה. היהודי היה מחויב לספק את צרכי הגוי הרלוונטיים למלאכתו למשך שנה ככל שיידרש והגוי בתמורה מחויב על תשלום קבוע מיבוליו, ויש שסיכמו על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה. כך נוצרה תלות כלכלית הדדית האחד בשני כשכל אחד דואג לאינטרסים הכלכליים של עצמו ומעל כולם השלטון שדואג שהקרקע שהיא הבסיס לכל הפעילות הכלכלית תישאר בבעלותו. היות וכל הפעילות הכלכלית הנ"ל הייתה מבוססת על אומדנם של השמאים הממונים מטעם השלטונות הרי שאלו החזיקו בידם סמכויות על, שגררו בעקבות הכוח האצור בידיהם תופעות של שוחד ושחיתות.

המטבע המקומית בתימן נקראה בשם כולל 'זלט'. המטבע בעל הערך הרב ביותר היה ה'ריאל' שעליו הוטבעה דמותה של 'מריה טרזה' המלכה האוסטרית שהרחיבה את ממלכתה אף להונגריה. מעניין מאוד שמלכה נוצרית קתולית זו

שדמות דיוקנה המוטבעת הגיעה אף לתימן המוסלמית ומטבע זה החזיק שם מעמד שנים רבות. מטבע חזק זה נקרא 'טאלר' ואולי מאוחר יותר נגזר משם זה השם לדולר האמריקאי. הטאלר האוסטרי היה נפוץ מאוד בארצות המזרח התיכון ובצפון אפריקה והחל משנת 1857 הכריז הקיסר האוסטרי פרנץ יוזף הראשון על מטבע זה "כמטבע סחר עולמי" וכתוצאה מכך ניתנו זכויות הטבעה חוזרת של אותו דגם גם לארצות אחרות שהשתמשו במטבע זה כך ברומה, בלונדון, בפאריז, בבריסל, בבומבי ובצנעא. בתחילת המאה ה-19 שימש הטאלר כמטבע הרשמי של ארה"ב והגיע אף לאתיופיה, לסוריה, ללבנון ואף למדינות המפרץ הפרסי. מכאן ברור כיצד הפך מטבע זה למטבע חזק וסחיר בתימן לאורך שנים רבות. במהלך השנים כונה מטבע זה בתימן גם בשם 'ריאל פראנצ'י' או 'קרש פראנצ'י'. משקלו היה 28 גרם המורכבים מ-85% כסף ו-15% נחושת. שאר המטבעות הקטנים יותר נקראו 'בוקשה', ריאל אחד שווה 40 בוקשה. המעות הקטן ביותר היה רבע בוקשה. על מטבעות אלו הוטבעו מילים ערביות ועל כך נמשיך בפרק הבא

היסטוריית יהודי תימן מאת: דוד חוברי

היסטוריה (כל פרקי ההיסטוריה במדור זה נלקחים מכתביהם של חוקרי תימן בדורות האחרונים: ירצהבי, טובי, אגימאני, ניני, בצ. תוצאות המצור על צנעא בשנת 1905 (מתוך: תמורות בקהילה היהודית בצנעא בראשית המאה ה-20 כתב מנשה ענזי, תשס"ד)

כאמור בפרק הקודם האימאם הצליח להדיח את התורכים משלטונם והחל לבסס את מעמדו בקרב נתיניו כולל היהודים. במסגרת פגישתו של המלך עם נציגי היהודים הביע המלך את תפיסתו והבנתו את יחסי הגומלין בין היהודים לשלטון באמצעות מסמך משפטי המחייב את שני הצדדים. מסמך זה נחתם בתאריך 1.6.1905. למעשה מסמך זה מורכב משני חלקים עיקריים הראשון מתאר את מעמדו המשפטי של היהודי כבן חסות המחויב בתשלום מס החסות ומס המסחר ושאר איסורים נוספים המוטלים עליו ומאידך מחויב השלטון במתן חסות והגנה ליהודי.

והחלק השני מדבר על מתן הזכות ליהודים להתארגן בינם לבין עצמם תחת הנהגה דתית הדואגת לענייני הדת והנהגה חילונית הדואגת לענייני חולין. בחלק הראשון ישנה הפרדה ברורה בין יחסי החסות הפוליטיים לדתיים. בתחום הפוליטי היהודי מחויב בתשלום מס הגזיה כמו כל בן חסות אחר כולל כתות מוסלמיות שונות ובני

תפקידיו של העקאל היו (כפי שמעידים אנשים בני התקופה): לפקח על המידות והמשקולות, לפקח על יציבות המחירים לוודא שמקיימים את אורחות החיים כמתחייב מהדת היהודית, בכלל זה שהסוחרים היהודים יסגרו את חנויותיהם בזמן התפילה וילכו להתפלל בבית הכנסת. כך למעשה ריכז המלך בידיו את הסמכויות הדתיות והפוליטיות ובאמצעות המינויים הנ"ל יכול היה לפקח על התנהלות תקינה בקרב נתיניו והלכה למעשה היו אנשים אלה בעיניו מעין פקידי המלך המחויבים לסור למרותו.

ההנהגה הנבחרת: להלן פרטים ביוגרפיים מתומצטים אודות ארבעת הרבנים הנבחרים להנהגת הקהילה.

הרב אהרון הכהן - נולד בשנת 1845 ועסק במלאכת התפירה. היה חזן ורב בבית הכנסת; בית אלשרעבי; לא נשא בתפקיד רשמי כלשהו בהנהגת הקהילה לפני המצור.

הרב יחיא קאפח - נולד ב-1850 והתחנך אצל הרב חיים קורח. לפרנסתו עסק בצורפות. בהיותו בן עשרים הצטרפו הוא ועוד חבורת למדנים לביקורו של ד"ר יוסף הלוי נציג האוניברסיטה מצרפת כחוקר כתובות שבאיות עתיקות. למפגש זה הייתה השפעה עצומה על עולמו הרוחני של הרב קאפח ושל שאר בני החבורה ובעקבותיו פרצה לתודעתם הבנת לימודי החול על כל גווניה וחשיבות ההבנה הפילוסופית והלוגית במיזוגה עם המסורת היהודית המקורית האוטנטית.

הרב יחיא יצחק הלוי - נולד ב-1867 עסק בתורה ולפרנסתו התמחה בעיבוד עורות. ב-1900 הגר מצנעא למחווית צפונית - מזרחית

מיעוטם אחרים. ואילו בתחום הדתי ישנם איסורים והגבלות המבוססים על חוקי עומר הקדומים והם נכפו על היהודים בכל מקום בצורה שונה יש שהחמירו ויש שהעלימו עין. למעשה ניתן לחלק את האיסורים וההגבלות על היהודים לשלושה עניינים מרכזיים: איסור לפגוע בדת האיסלם בכל דרך שהיא, איסור פגיעה בתושב המוסלמי ואיסור הבלטת הדת היהודית ופולחניה בפרהסיה.

שלושת האיסורים הנ"ל שחלו על היהודים ניתנו לפרשנויות שונות בהתאם לנסיבות המזדמנות ובהתאם לכך רבו ההתנקשויות הבין דתיות. ישנם איסורים שהיו ברורים מאליהם ולא הוכנסו בפירוש למסמך הנ"ל מאחר וכבר לא היו עוררין עליהם אף מצד היהודים כגון איסור רכיבה על סוס, לבוש יהודי נבדל ואיסור נשיאת נשק.

בחלק השני שבא בעקבות בקשתם של היהודים לאוטונומיה דתית כולל מעמד משפטי מטעם השלטון להנהגה ובעקבותיה ניתן אישור למינוי של ארבעה רבנים להנהגה הרב אהרון הכהן, הרב יחיא יצחק הלוי, הרב יחיא קאפח והרב יחיא אביץ. כמו כן ניתן מינוי למנהיג שהוגדר במעמדו כנשיא ושעליו לדאוג לכל ענייני החולין לתפקיד זה מונה יחיא דנוך. למעשה היהודים הם שבחרו בעצמם את המועמדים הרבנים והאישור לכך ניתן על ידי המלך, ואילו הנשיא הנקרא בלשונם עקאל נבחר ומונה ע"י המלך בעצמו מתוך הכרות אישית עם המועמד שהיה עימו קודם בקשרים ענייניים ומתוך רצון לממש אינטרס פוליטי ואף כלכלי מובהק לטובת השלטון. למעשה

מתכון "זום" - 2-3 מנות

-מתוך אתר: נוסח תימן-

מצרכים:

- 2 כפות גדולות של קמח
- 1 גביץ אל
- 1 גביץ (ל) האל) מלא מים
- 21 גביץ שמן
- 21 כפית צחוק
- 21 כפית מלח
- מעט מלח מים

אופן הכנה:

למק את כל המצרכים בתוך סיר
 פרט לקמח ופחית.
 מוצרבים את הקמח ופחית, ללא
 יוצרו גולסי, ומוסיפים אסיר.
 מבטלים על אל גבוה ובוחלים, כ-10 דקות עד ארתיחה.
 ויש המוסיפים אז חתיכות אדם קטנות כמו פתת, ובהכנה על הפתת דפינו פיורי
 אדם המבולאים בכי ראלון
 -אם אין בהם אפילו פיור אחד בליצור כזית (כ-17 גרם)
 אץ"ם לנראה לל בו תאז אדם,
 ברכת, בורא מיני מנונות אפילו לקובץ עליו סוודתו, ולאחריו על המחיה.
 -ואם יש בהם פיור אחד בליצור כזית
 ברכת המוציא ופוטר את שאר הפרוסות בקטנות.

אז ירנן ר' יוסף חיים (הבן איש חי)

יְתַבְרַךְ חַי דָּר מְעוֹנָה מְצַמֵּיחַ פְּרִי תְּאֵנָה
נוֹדָה לוֹ בְּשִׁיר וְרִנָּה אֲשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ
יְתַפְאֵר אֵל חַי צוּרְנוֹ וְשִׁמוֹ יְתַקְדָּשׁ

הִלְלוּ אֵל חַי בְּזִמְרוֹת הַמְגִדִיל עַל מִי
נִהְרֹת
רְמוֹנִים וּמִינֵי פְרוֹת אֲשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ
יְתַפְאֵר אֵל חַי צוּרְנוֹ וְשִׁמוֹ יְתַקְדָּשׁ

חֲזָקוּ לְכַבּוֹת שׁוֹכְבוֹת שְׂמָחוּ בְּנֵים עִם
הָאֲבוֹת
כֹּה נִזְכָּה לְשָׁנִים רַבּוֹת אֲשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ
יְתַפְאֵר אֵל חַי צוּרְנוֹ וְשִׁמוֹ יְתַקְדָּשׁ

אֲז יִרְנֶנּוּ עַץ הַיְעָרִים לִפְנֵי אֵל אֲדִיר
אֲדִירִים
יַעִיר זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֲשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ
יְתַפְאֵר אֵל חַי צוּרְנוֹ וְשִׁמוֹ יְתַקְדָּשׁ

בְּרוּךְ אֵל שׁוֹכֵן עַרְבוֹת הַבוֹרְא נִפְשׁוֹת
רַבּוֹת
וּבְרָא אֵילָנוֹת טוֹבוֹת אֲשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ
יְתַפְאֵר אֵל חַי צוּרְנוֹ וְשִׁמוֹ יְתַקְדָּשׁ

רַם אֵל בְּשִׁמֵי מְעוֹנִים בְּרוּךְ מְבַרֵךְ הַשָּׁנִים
מְצַמֵּיחַ עֲנָבֵי גִפְנִים אֲשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ
יְתַפְאֵר אֵל חַי צוּרְנוֹ וְשִׁמוֹ יְתַקְדָּשׁ

כִּבְדוֹ אֵל בְּאוּרִים הַגִּדִיל עֲנָפִים וְזִמְרִים
וּבְרָא זִיתִים וְתַמְרִים אֲשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ
יְתַפְאֵר אֵל חַי צוּרְנוֹ וְשִׁמוֹ יְתַקְדָּשׁ

להאזנה לפיוט
בנעימה סרקו
את הקוד:

מרכז מורשת הרמב"ם ועדות ישראל
מזמין את הציבור להילולת

סידנת בבט סאלו

דיע"א

יום חמישי | א"ב בשבט (30.1.25) | 19:00
אולם האירועים שע"י "זכור לאברהם"
שמעון פינקל 45, באר שבע

בהשתתפות

הרב יוסף בוטבול	הרב מיכאל לחייאני
שליט"א	שליט"א
הרב שלמה לוי	הרב שניר שחר
שליט"א	שליט"א

ינעימו את הערב הזמר
מוטי ועקנין ולהקתו

בברכה חמה,
מרכז מורשת הרמב"ם

"יגל יעקב ישמח ישראל"

הילולא

שמחים להזמין אתכם
להילולא המסורתית
לכבוד הצדיק סידנא
רבי יעקב אבוחצירא זי"ע"א

שתתקיים ברוב פאר והדר אי"ה
ביום שלישי כ"א טבת (21/1/25 למנינם)

בשעה 19:30

באולמי "איווה"

רח' הבנאים 14 אשדוד.

בהשתתפות:

הרב עותניאל מנצור הי"ו

מרכז מורשת הרמב"ם

סיום מסכת "בבא בתרא"

להצלחת חיילי צה"ל והשבת החטופים.

ינעימו את הערב הפייטנים

משה לוק ויצחק כהן

בליווי תזמורת אנדלוסאלם

גדול יהיה המעמד

נשמח לראותכם

בלוכים הנאים!

הפינה לצעירים

תפזרת ע"ו בשבע

ח	מ	נ	ע	ר	כ	ג	ר
י	ק	י	ט	כ	ב	ג	י
ט	מ	נ	ת	מ	ר	נ	מ
ה	כ	ג	ד	ג	מ	ה	ו
ש	ע	ו	ר	ה	פ	ג	נ
צ	מ	נ	ה	ב	כ	נ	א
ת	צ	נ	ז	י	ת	א	ע
ת	א	נ	ה	צ	מ	נ	נ

חיטה/ שעורה/ גפן/ תאנה/ רימון
זית/ תמר

שבת

חודש שבת הוא החודש שמועדה מסמל את סוף החורף. אנוני גים שבת ואדר עוד יכולים להיות גשומים וקררים אבל החודש שבת משהו באדמה מתחיל להתעורר. השקיה פורחת.

מי שמבין קצת טיבזי יכול להבחין שמהו קורה גם צמחי באדמה והצמחים כבר לא נראים אותו דבר.

החודש הזה מסמל פריחה, צמיחה והתחיל דשתי. כיום ישראל שהיא לא רק צמ של רוח ולימוד תורה אלא גם צמ של חיבור לתרבות, לאדמות ארץ הקודש, אנוני חוגגים את יום ט"ו בשבט. באנונים כאלו בהם מיטב אומנו מתרבים את נפשם כדי להגן על הארץ, על האדמה הקדושה, בטונים אלו מתבלים משמעות חדשה.

עוצמה חכמה יותר.

כמה מיוחד ומשמח להיות הדור של גאולה בו אנו שבים לארצנו וחיים בה.

.....
הפינה הזו היא בשבילכם, ואני רוצים שתכתבו לנו על מה מעניין אתכם שנכתוב כאן בעלונים הבאים. אתם יותר ממוזמנים לכתוב לנו למייל: edotlyeladim@gmail.com

אומנות בסריקה

לצפייה בסרטון הסבר על יצירת פרח פלסטלינה סרקו את הקוד

